

CALITATEA PROCESUALĂ DE PERSOANĂ VĂTĂMATĂ, ÎN CONCEPȚIA PROIECTULUI NOULUI COD DE PROCEDURĂ PENALĂ

Conf. univ. dr. Anca-Lelia Lorincz
Prep. univ. Marius Popa
Academia de Poliție „Al. I. Cuza”

Dacă în actualul Cod de procedură penală nu există o reglementare expresă a instituției participanților în procesul penal, revenind doctrinei¹ sarcina să definească această noțiune, în proiectul noului Cod de procedură penală² instituția participanților face obiectul unui titlu distinct (Titlul III din Partea generală). Astfel, potrivit art.29 din proiect, sunt considerați participanți în procesul penal: organele judiciare, apărătorul, inculpatul, persoana vătămată, partea civilă și partea responsabilă civilmente.

În structura Codului de procedură penală în vigoare, părțile sunt reglementate în Titlul I al Părții generale (Regulile de bază și acțiunile în procesul penal), fiind potrivit art.23 și 24: inculpatul, partea vătămată, partea civilă și partea responsabilă civilmente. Comparând aceste dispoziții cu cele ale proiectului Codului de procedură penală, se observă că în art.29 din proiect nu se face nicio referire la calitatea de parte vătămată, astfel încât se ridică întrebarea dacă este vorba de o omisiune a autorilor proiectului sau reprezintă o modificare instituțională prin adoptarea în legislația noastră a soluțiilor legislative din alte țări³.

Din analiza dispozițiilor proiectului Părții generale a Codului de procedură penală⁴ reiese că s-a renunțat la calitatea procesuală de parte vătămată, în niciuna din aceste dispoziții nemaexistând vreo referire la această calitate.

În cuprinsul Hotărârii de Guvern nr. 829/2007 pentru aprobarea tezelor prealabile ale proiectului Codului de procedură penală⁵ se prevede că intenția legiuitorului nu este ca noul Cod de procedură penală să conțină soluții originale cu orice preț, în comparație cu soluțiile de drept existente care s-au dovedit a fi viabile în practică sau a căror utilizare constituie o obișnuință pentru practică, ci mai degrabă să modifice corespunzător toate acele soluții care au devenit desuete sau care au evidențiat o serie de anomalii în practică și să introducă noi soluții, bazate pe experiențe comparative pozitive sau orientate către efectele favorabile așteptate. Aceasta înseamnă că nereglementarea părții vătămate printre participanții în procesul penal se explică prin faptul că această instituție a fost considerată una „desuetă” și se preconizează o schimbare de viziune în ceea ce privește calitatea procesuală de persoană vătămată.

Înainte de a aprecia care sunt consecințele juridice ale acestei modificări instituționale, trebuie să facem, mai întâi, o delimitare conceptuală între calitățile procesuale de persoană vătămată și parte vătămată potrivit prevederilor actualului Cod de procedură penală.

¹ În sens larg, noțiunea de participanți îi înglobează pe toți cei care iau parte la activitățile ce se desfășoară în procesul penal: organe judiciare, părți, apărător și alte persoane; în sens restrâns, participanții în procesul penal sunt doar organele judiciare, părțile și apărătorul – I. Neagu, *Tratat de procedură penală*, Editura Pro, București, 1997, p.74.

² <http://www.just.ro>

³ În acest sens, I. Ionescu, *Codul de procedură penală maghiar*, în RDP nr.4/2000, p.130; R. Cazanciuc, S. Barbu, M. Ioan, *Din dreptul procesual penal finlandez*, în R.D.P. nr.4/2002, p.122-123; F.G. Păncescu, *Codul de procedură penală german (I)*, în R.D.P. nr.2/2004, p.139; Gh. Mateuț, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, vol. I, Editura C.H. Beck, București, 2007, p.540-546, 570.

⁴ Pe pagina de web a Ministerului Justiției este afișată doar Partea generală a proiectului Codului de procedură penală.

⁵ H.G. nr.829/2007, publicată în M.Of. nr.556/14 august 2007

Astfel, în doctrina procesual-penală părțile sunt definite ca fiind persoanele fizice sau juridice care au drepturi și obligații ce izvorăsc, în mod direct, din exercitarea acțiunii penale și acțiunii civile în cadrul procesului penal⁶.

Dat fiind faptul că părțile au drepturi și obligații născute atât din exercitarea acțiunii penale, cât și a acțiunii civile în procesul penal, se poate spune că poziția procesuală a acestora este determinată de cele două laturi ale procesului penal – latura penală și latura civilă. Astfel, pe latura penală sunt situați inculpatul și partea vătămată, iar pe latura civilă a procesului penal, inculpatul, partea civilă și partea responsabilă civilmente⁷.

Întrucât raporturile juridice procesual-penale sunt consecința existenței unui raport juridic penal de conflict, părțile ca participanți în procesul penal, pot avea interese diferite (spre exemplu, inculpatul are interese contrare celor ale părții vătămate și părții civile). De aceea, în literatura juridică procesual-penală⁸ părțile au mai fost definite și ca fiind subiecți procesuali ale căror interese contrare se confruntă în litigiul dedus în fața justiției.

Sub aspect procesual, trebuie făcută distincția între calitățile de persoană vătămată și parte vătămată. Chiar dacă este vorba despre aceeași persoană, diferența dintre calitățile de persoană vătămată și parte vătămată este determinată de natura raportului juridic al cărui subiect este respectiva persoană. În timp ce persoana vătămată este subiect al raportului juridic penal de conflict, partea vătămată este subiect al raportului juridic procesual-penal.

Cu alte cuvinte, persoana vătămată este persoana care a suferit, ca urmare a săvârșirii unei fapte prevăzute de legea penală, o vătămare fizică, morală sau materială; dacă această persoană participă în procesul penal, dobândește calitatea de parte vătămată.

Categoria juridică de persoană vătămată nu trebuie confundată cu noțiunea de victimă a infracțiunii, deoarece persoana vătămată poate fi orice persoană fizică sau juridică aflată în postura de subiect pasiv al infracțiunii, în timp ce victimă a infracțiunii poate fi numai o persoană fizică⁹.

Legiuitorul definește noțiunea de parte vătămată în art.24 alin.1 C.pr.pen., potrivit căruia persoana care a suferit prin fapta penală o vătămare fizică, morală sau materială, dacă participă în procesul penal se numește parte vătămată.

În măsura în care persoana vătămată care participă în procesul penal exercită și acțiunea civilă, cumulează calitățile de parte vătămată și parte civilă.

Persoana vătămată, dacă nu participă în procesul penal ca parte vătămată sau nu se constituie parte civilă, poate fi ascultată ca martor (art.82 C.pr.pen.).

Pentru ca persoana vătămată să devină parte vătămată, nu are relevanță felul vătămării (fizică, morală sau materială), nici calificarea dată faptei sau forma ei de săvârșire, fiind suficient să se constate existența unei vătămări provocată de infracțiune și ca persoana vătămată să-și manifeste voința de a participa în procesul penal¹⁰.

Așa cum reiese din conținutul art.76 C.pr.pen., organul de urmărire penală sau instanța de judecată are obligația să cheme, spre a fi ascultată, persoana care a suferit o vătămare prin infracțiune. Înainte de ascultare, persoanei vătămate i se pune în vedere că poate participa în proces ca parte vătămată și i se atrage atenția că declarația de participare în proces se poate face în tot cursul urmăririi penale, iar în fața primei instanțe de judecată, până la citirea actului de sesizare.

Prin urmare, momentul până la care persoana vătămată dobândește calitatea de parte vătămată, pe parcursul procesului penal, este cel al citirii actului de sesizare (de regulă, rechizitoriul procurorului) în fața primei instanțe.

Persoana vătămată poate deveni parte în procesul penal fie printr-o declarație de constituire ca parte vătămată, fie prin efectuarea de acte specifice susținerii laturii penale a cauzei, care relevă fără echivoc voința de a participa în procesul penal într-o asemenea calitate¹¹.

⁶ I. Neagu, *op. cit.*, p.100.

⁷ A.L.Lorincz, *Drept procesual penal*, Editura Pro Universitaria, București, 2006, p.105-106

⁸ N. Volonciu, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, vol.I, Editura Paideia, București, 1993, p.175.

⁹ I. Neagu, *Drept procesual penal. Partea generală*, Editura Global Lex, București, 2004, p.150.

¹⁰ Gr. Theodoru, L. Moldovan, *Drept procesual penal*, Editura didactică și pedagogică, București, 1979, p.62.

¹¹ Th. Mrejeru, B. Mrejeru, *Participanții în procesul penal. Aspecte teoretice și jurisprudența în materie*, Editura Universul Juridic, București, 2006, p.61.

Dreptul părții vătămate de a participa în procesul penal este un drept personal și se exercită numai pe latura penală a cauzei, partea vătămată solicitând ca învinuitul sau inculpatul să fie tras la răspundere penală.

Încetarea calității de parte vătămată în procesul penal (prin deces sau renunțare) nu duce la împiedicarea continuării exercitării acțiunii penale; într-o asemenea situație, ca o manifestare a principiului oficialității, acțiunea penală va fi exercitată în continuare de către organul judiciar.

Când acțiunea penală este pusă în mișcare la plângerea prealabilă a persoanei vătămate, retragerea plângerii prealabile sau împăcarea părților are ca efect înlăturarea răspunderii penale și, deci, imposibilitatea continuării exercitării acțiunii penale.

Ca participant în procesul penal, partea vătămată are o serie de drepturi procesuale: dreptul de apărare, dreptul de a propune probe, dreptul de a formula cereri, a ridica excepții și a pune concluzii, dreptul de a fi reprezentată, dreptul de a declara apel sau recurs.

În legătură cu exercitarea acțiunii penale de către partea vătămată, infracțiunile se pot împărți în două categorii: infracțiuni pentru care punerea în mișcare a acțiunii penale se dispune din oficiu de către Ministerul Public și infracțiuni pentru care punerea în mișcare a acțiunii penale este condiționată de plângerea prealabilă a persoanei vătămate¹². Drepturile părții vătămate se diferențiază în funcție de modul de punere în mișcare a acțiunii penale, după cum urmează:

- în situația exercitării acțiunii penale din oficiu, partea vătămată are dreptul de a participa direct sau printr-un reprezentant la efectuarea oricăror acte de urmărire penală, de a beneficia de asistență juridică, de a fi citată, de a fi ascultată în calitate de parte vătămată, de a propune probe, de a formula cereri, de a ridica excepții și a pune concluzii, de a declara apel sau recurs;

- în cazul infracțiunilor pentru care punerea în mișcare a acțiunii penale se face la plângere prealabilă, alături de celelalte drepturi ale părții vătămate se mai adaugă unul: acela de a susține, alături de procuror sau singură, învinuirea în procesul penal¹³.

În proiectul noului Cod de procedură penală, persoana vătămată și drepturile acesteia fac obiectul Capitolului IV din Titlul III al Părții generale (art.80-82).

Astfel, potrivit art.80 din proiect, persoana care a suferit o vătămare fizică, materială sau morală prin fapta penală se numește persoană vătămată.

În art.81 din proiect (Desemnarea unui reprezentant al persoanelor vătămate), se prevede că în cazul în care prin fapta penală s-au adus vătămări unui număr foarte mare de persoane, iar prin asigurarea individuală a respectării drepturilor acestora s-ar prelungi considerabil durata procesului penal, judecătorul de drepturi și libertăți, la propunerea procurorului, judecătorul de cameră preliminară sau instanța poate obliga persoanele vătămate să-și desemneze un reprezentant unic, în scopul exercitării drepturilor lor. Reprezentantul persoanelor vătămate exercită toate drepturile recunoscute de lege acestora.

Drepturile persoanei vătămate sunt prevăzute în art.82 din proiect:

- a) dreptul de a fi tratată cu compasiune și respect de către organele judiciare;
- b) dreptul de a solicita administrarea de probe de către organele judiciare;
- c) dreptul de a fi informată, într-un termen rezonabil, cu privire la stadiul urmăririi penale, la cererea sa expresă, cu condiția de a indica o adresă pe teritoriul României, la care aceste informații să-i fie comunicate;
- d) dreptul de a consulta dosarul, în cursul judecății;
- e) dreptul de a fi audiată;
- f) dreptul de a adresa întrebări inculpatului, martorilor și experților;
- g) dreptul de a fi asistată sau reprezentată de apărător;
- h) dreptul de a fi informată, cu privire la drepturile sale;
- i) alte drepturi prevăzute de lege.

Din interpretarea mai multor dispoziții ale proiectului rezultă că persoana vătămată nu este considerată parte în proces (de pildă, în art.70 alin.1 se prevede că apărătorul asistă sau reprezintă „părțile ori persoana vătămată” în procesul penal, în condițiile legii; potrivit art.79 alin.1, în cursul

¹² Gr. Theodoru, *Tratat de drept procesual penal*, Editura Hamangiu, București, 2007, p.148.

¹³ N. Jidovu, *Drept procesual penal*, Editura C.H. Beck, București, 2006, p.84.

judecății, suspectul și inculpatul, „celelalte părți, precum și persoana vătămată” pot fi reprezentați, cu excepția cazurilor în care prezența suspectului sau inculpatului este obligatorie).

De asemenea, în proiect declarațiile persoanei vătămate sunt enumerate, ca o categorie distinctă de mijloace de probă, alături de declarațiile suspectului și ale inculpatului, declarațiile părții civile și ale părții responsabile civilmente, declarațiile martorilor etc. (art.89). Cu privire la modul de ascultare a persoanei vătămate, în art.103 din proiect se prevede că persoanei vătămate i se aduc la cunoștință următoarele drepturi și obligații: dreptul la apărător, dreptul de a propune probe, dreptul de a fi încunoștințată cu privire la derularea procedurii, obligația de a se prezenta la toate chemările organelor judiciare, obligația de a comunica orice schimbare de adresă, obligația de a spune adevărul.

Dacă, potrivit Codului de procedură penală în vigoare, persoana vătămată, în măsura în care nu participă ca parte vătămată sau nu se constituie parte civilă, poate fi ascultată ca martor (art.82), în proiect se prevede expres incompatibilitatea calității de persoană vătămată cu cea de martor (art.111 lit.f). Totodată, din coroborarea art.103 cu art.106 din proiect reiese că procedura de ascultare a persoanei vătămate diferă de procedura de ascultare a martorului.

În actualul Cod de procedură penală (art.192) se prevede că în caz de achitare, cheltuielile de procedură (avansate de stat) sunt suportate de către partea vătămată, în măsura în care au fost determinate de ea, iar în caz de încetare a procesului penal, aceste cheltuieli sunt suportate de către partea vătămată (în situația retragerii plângerii prelabile sau în cazul în care plângerea a fost tardiv introdusă) sau de către ambele părți (inculpatul și partea vătămată) în situația împăcării acestora. Din conținutul art.279 al proiectului reiese că persoana vătămată suportă cheltuielile avansate de stat în caz de achitare, precum și în caz de încetare a procesului penal (în situația retragerii plângerii prelabile sau în situația în care plângerea a fost tardiv introdusă). Se poate observa, deci, că potrivit proiectului, persoana vătămată suportă cheltuielile avansate de stat și cheltuielile judiciare făcute de părți în aceleași condiții și cazuri prevăzute în prezent de legea procesual-penală pentru partea vătămată (cu excepția situației împăcării părților, pentru că persoana vătămată nu este parte).

Așadar, în concepția proiectului Codului de procedură penală, persoana vătămată dobândește anumite drepturi în procesul penal, fără a mai fi necesară constituirea acesteia ca parte în proces, drepturi care, în prezent, îi revin părții vătămate (dreptul de a solicita administrarea de probe; dreptul de a consulta dosarul, în cursul judecății; dreptul de a adresa întrebări inculpatului, martorilor și experților; dreptul de a fi asistată sau reprezentată de un apărător). Pe de altă parte, se observă că, dacă persoana vătămată nu se constituie parte civilă în procesul penal, ea va fi lipsită de o serie de drepturi procesuale care îi sunt recunoscute, în prezent, părții vătămate, și anume; dreptul de a cere recuzarea, dreptul de a ridica excepții de necompetență, dreptul de a împiedica punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale prin împăcare cu inculpatul etc.

În concluzie, considerăm că, în măsura în care autorii proiectului noului Cod de procedură penală au urmărit să confere persoanei vătămate un statut specific (ca participant distinct în procesul penal), fără a se mai face diferența între calitățile procesuale de persoană vătămată și parte vătămată, ar trebui să i se confere persoanei vătămate toate drepturile procesuale pe care le are în prezent partea vătămată (spre exemplu, dreptul de a cere recuzarea, dreptul de a invoca excepția de necompetență, dreptul de a pune concluzii, dreptul de a declara apel sau recurs etc.). Este adevărat că modul în care este formulat art.82 din proiect dă posibilitatea prevederii și a altor drepturi procesuale în beneficiul persoanei vătămate (la lit.i se prevede că persoana vătămată are „alte drepturi prevăzute de lege”), dar se impune și modificarea corespunzătoare a conținutului altor articole din proiect (de pildă, art.16 lit.d – în ceea ce privește împăcarea părților, ca și caz care împiedică punerea în mișcare sau exercitarea acțiunii penale, art.39 – procedura de reunire a cauzelor, art.41 – excepții de necompetență sau art.61 - recuzarea).